

ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ МАЙБУТНІМИ ПСИХОЛОГАМИ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, НАБУТИХ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЧНА ПРОСВІТА»

RESEARCH OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' SELF-ASSESSMENT OF GENERAL AND SPECIAL COMPETENCIES ACQUIRED DURING THE STUDY OF THE DISCIPLINE "PSYCHOLOGICAL EDUCATION"

У статті представлено результати теоретичного аналізу поняття «компетентність» сучасного психолога, дослідження самооцінки майбутніми психологами – студентами СумДПУ імені А. С. Макаренка загальних та спеціальних компетентностей, набутих під час вивчення дисципліни «Психологічна просвіта», визначених освітньо-професійною програмою «Практична психологія» підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». Визначено, що студенти – майбутні психологи на високому рівні оцінюють загальні компетентності, набуті в процесі вивчення дисципліни «Психологічна просвіта», що полягають у здатності застосовувати знання у практичних ситуаціях, навичках використання інформаційних та комунікаційних технологій; здатності генерувати нові знання, що пов'язано з розвитком креативності у вирішенні проблемних завдань професійної діяльності. На високому рівні більшість студентів оцінює спеціальні компетентності, що полягають у здатності оперувати категоріально-понятійним апаратом психології, самостійно збирати, аналізувати і критично опрацьовувати та узагальнювати інформацію різних джерел, здатності здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну діяльність та дотримуватися норм професійної етики. Здатність об'єктивного самооцінювання загальних та спеціальних компетентностей майбутніми психологами взаємопов'язана з рівнем розвитку рефлексивності студентів. Визначено, що у студентів закладу вищої освіти – майбутніх психологів високий та середній рівень розвитку рефлексивності. Представлено, що від упровадження в процес вивчення студентами складників навчальної дисципліни «Психологічна просвіта» інтерактивних методів навчання, зокрема «мозкового штурму», роботи в групах, методу проєктів, та виконання такого завдання самостійної роботи, як розроблення моделей просвітницьких заходів у закладах освіти, залежить ефективність формування компетентностей майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, рефлексивність,

інтерактивні методи навчання, «мозковий штурм», метод проєкту.

The article presents result of a theoretical analysis of the concept of "competence" of a modern psychologist, a research of self-assessment of general and special competencies by future students of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. These competencies were acquired during the study of the discipline "Psychological Education", defined by the educational and professional program "Practical Psychology" of training students of higher education at the first (bachelor's) level in the specialty 053 Psychology in the field of knowledge 05 Social and behavioral sciences. It was determined that students – future psychologists at a high level evaluate the general competencies acquired in the process of studying the discipline "Psychological Education", which consist in the ability to apply knowledge in practical situations, skills in using information and communication technologies; abilities to generate new knowledge, which is associated with the development of creativity in solving problematic tasks of professional activity. At a high level, the majority of students evaluate special competences, which consist in the ability to operate the categorical-conceptual apparatus of psychology, to independently collect, analyze and critically process and summarize information from various sources, the ability to carry out educational and psycho-prophylactic activities, and to adhere to the norms of professional ethics. The ability of objective self-assessment of general and special competencies by future psychologists is interrelated with the level of development of students' reflexivity. It has been determined that students of the institution of higher education – future psychologists – have a high and average level of development of reflexivity. It has been presented that the introduction of interactive learning methods into the process of studying the components of the educational discipline "Psychological education", in particular – "brainstorming", work in groups, the project method, and the performance of such an independent task as the development of models of educational activities in educational institutions depends on the effectiveness of the formation of competences of future practical psychologists.

Key words: competence, professional competence, reflexivity, interactive learning methods, "brainstorming", project method.

УДК 378.016:159.9]:159.923.2.07:
005.336.2
DOI [https://doi.org/
10.32782/2663-5208.2023.45.12](https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.12)

Пухно С.В.

к. психол. н., доцент кафедри психології
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

Основним завданням сучасної вищої освіти постає підготовка компетентних креативних фахівців, що здатні виконувати завдання професійної діяльності в сучасних складних економічних і соціально-політичних умовах. Поняття «компетентність» – це термін, що означає здатність людини

виконувати завдання професійної діяльності і характеризує відповідність знань і вмінь реальному рівню складності визначених професією завдань. Визначення поняття компетентності як комбінації знань, системи вмінь і навичок, особливостей мислення, системи світогляду, що визначають

здатність людини успішно виконувати професійну діяльність, представлені в працях сучасних дослідників [3; 10; 12]. Сьогодні проблема формування складників професійної компетентності студентів – майбутніх психологів під час навчання у закладі вищої освіти, здатних у складних умовах виконувати завдання професійної діяльності, залишається актуальною для дослідників цієї галузі.

Особливостям розвитку та формування компетентностям майбутніх психологів присвячено дослідження Т. В. Григоренко, Н. М. Дятленко, Т. Г. Здоровець, О. Д. Кайріс, А. М. Коляди, І. Б. Левінської, О. О. Олійник, Н. В. Перегончук, Л. І. Подшивайлової, М. М. Подшивайлова, Є. М. Сапожнікової, Н. В. Чепелевої, О. А. Черепехіної, К. А. Улітіної, О. Ф. Яцини та багатьох інших.

Відповідно до системного дослідження І. Б. Левінської, під професійною компетентністю розуміється готовність та здатність людини цілеспрямовано діяти відповідно до визначених вимог; здатність до методично організованого, самостійного вирішення завдань; оцінювати результати діяльності; наявність обсягу знань і вмінь відповідно до кваліфікаційних вимог, потрібного для успішного виконання суспільно значущих завдань [6, с. 31].

Професійна компетентність фахівців, що працюють у системі «людина – людина», характеризується ціннісними орієнтирами особистості, особливостями її мотивації, рівнем загальної та психологічної культури, здатністю до професійного розвитку та розвитку особистісного творчого потенціалу [3, с. 154–155; 10, с. 187; 9, с. 12–13]. За Л. І. Подшивайловою та М. М. Подшивайловим професійна компетентність психолога визначається вміннями виконувати виробничі функції та вирішувати завдання професійної діяльності [9, с. 12–13]. Згідно з дослідженням Т. В. Григоренко, професійна компетентність психолога пов'язана з комплексом знань, умінь і навичок, що визначає результат; це поєднання практико-теоретичної підготовки студентів, професійно-особистісних якостей, на основі яких формується креативний потенціал особистості. Дослідник виділяє такі якості майбутнього психолога, як ініціативність, уміння працювати в групі, комунікативні здібності, уміння вчитися, аналізувати, вибудовувати діяльність [2, с. 4]. Складовою частиною професійних компетентностей, відповідно до досліджень Н. М. Дятленко, є лідерські якості студентів ЗВО – майбутніх психологів. Чинником набуття професійних компетентностей майбутніми фахівцями, відповідно до дослідницьких пошуків О. Д. Кайріс,

є особливості організації і діяльності студентської групи [4, с. 67–76].

Дослідники О. О. Олійник та А. М. Коляда в ході вивчення особливостей формування загальних компетентностей майбутніх психологів в умовах дистанційного навчання, спираючись на доробки сучасників, визначають, що колишній студент – у подальшому психолог певної організації після закінчення ЗВО володіє переважно теоретичними знаннями і не володіє достатньою кількістю практичних навичок [7, с. 29–30]. Це є свідченням недостатнього розвитку їх практичної підготовки, яка передбачає значну частину очного навчання. До того ж студенти – майбутні психологи повинні чітко усвідомлювати необхідність навчання протягом життя і вже після закінчення ЗВО у професійній діяльності формувати практичні вміння та навички під керівництвом досвідчених практиків, проходити стажування, приймати участь у семінарах-практикумах, майстер-класах тощо.

Також у сучасних дослідженнях визначеної проблеми увага науковців приділяється організації самостійної роботи студентів як умови формування професійної компетентності майбутніх психологів. Виконання завдань самостійної роботи майбутніми психологами сприяє формуванню готовності до безперервного пошуку актуального знання, аналізу, переробки, збереження інформації як однієї з професійних компетенцій фахівця будь-якої галузі, що визначає успішність особистісного зростання і соціальну затребуваність [14, с. 24].

Підготовка компетентного фахівця тієї чи іншої професійної діяльності полягає у здійсненні цієї діяльності в різних, зокрема складних, нестандартних, ситуаціях відповідно до викликів сьогодення. У зв'язку із цим особливого значення набувають дослідження ефективності впровадження різних методів навчання в освітній процес закладів професійно-технічної і вищої освіти. Сьогодні підготовка практичного психолога в закладах вищої освіти (ЗВО) відбувається переважно в умовах дистанційного навчання, що має свої особливості, і тому, проблеми формування компетентностей майбутніх психологів залишаються пріоритетними темами сучасних досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні самооцінки загальних та спеціальних компетентностей студентів закладу вищої освіти – майбутніх психологів, набутих у процесі вивчення дисципліни «Психологічна освіта».

Для досягнення мети дослідження використано методи комплексного аналізу, теоретичний аналіз джерел, метод порів-

няння і систематизації отриманих даних; в емпіричній частині дослідження використувалися «Методика діагностики рефлексивності» (А. В. Карпов), авторська анкета-опитувальник самооцінки майбутніми психологами загальних та спеціальних компетентностей.

Навчальна дисципліна «Психологічна освіта» є структурним компонентом освітньо-професійної програми «Практична психологія підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» СумДПУ імені А. С. Макаренка. Передумовою вивчення дисципліни є володіння студентами знаннями з таких навчальних дисциплін, як «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна психологія з практикумом», «Педагогічна психологія». Відповідно до положень указаної освітньо-професійної програми, дисципліна «Психологічна освіта» передбачає формування у студентів – майбутніх психологів компетентностей, що необхідні для виконання завдань професійної діяльності. Вивчення дисципліни «Психологічна освіта» передбачає формування у студентів таких компетентностей. Загальні компетентності, які повинні формуватися у студентів у результаті вивчення дисципліни: здатність застосування психологічних знань у практичних ситуаціях; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій під час виконання завдань професійної діяльності; здатність генерувати нові ідеї, що пов'язано з розвитком креативності. До спеціальних (фахових) компетентностей майбутнього психолога, що повинні формуватися в процесі вивчення дисципліни, належать такі: оперувати категоріально-понятійним апаратом сучасної психології; самостійний збір та критичне опрацювання, аналіз та узагальнення психологічної інформації з різних джерел; здійснення просвітницької та психопрофілактичної роботи; дотримання норм професійної етики.

Згідно з науковими пошуками Н. В. Перегончук, у багатьох дослідженнях основною психологічною умовою формування професійної компетентності майбутніх психологів як інтегрального особистісного утворення визначається практико-орієнтоване навчання [8, с. 50]. Уважаємо, що формування вказаних компетентностей, що продовжується в ході виконання завдань виробничої психодіагностичної практики, пов'язане з упровадженням в освітній процес ЗВО інноваційних педагогічних технологій, зокрема важлива роль у цьому, з нашої точки зору, належить інтерактивним мето-

дам навчання, а також вагоме значення в процесі формування вказаних компетентностей має усвідомлення майбутнім психологом значення соціально-спрямованої професійної діяльності в житті суспільства [3, с. 155].

На думку О. О. Олійник та А. М. Коляди, в умовах дистанційного навчання здобувачів освіти у ЗВО ефективними методами під час практичних занять є: демонстрація матеріалу навчальних дисциплін за допомогою мультимедіа; організація і проведення дискусій, ігрове моделювання явищ (імітаційні ігри) [7, с. 30–31]. Зокрема, у ході вивчення дисципліни «Психологічна освіта» студентам пропонується виконання індивідуальних і групових навчально-дослідницьких завдань із підготовки моделей просвітницьких заходів для вихованців закладів дошкільної освіти, здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти, професійно-технічної і вищої освіти, батьків дітей, вихователів, учителів освітніх установ тощо. Студентам пропонується самостійний вибір проблемних питань теми просвітницьких заходів, форми і методів проведення, визначення мети, очікуваних результатів, пошук та аналіз джерельної бази. Презентація проекту заходу відбувається в групі та обговорюється всіма учасниками заняття.

Дослідження самооцінки компетентностей, сформованих у процесі вивчення дисципліни «Психологічна освіта» та проходження практики майбутніми психологами, включає вивчення рівня розвитку рефлексивності студентів. Цей складник дослідження проведено за допомогою «Методики діагностики рефлексивності» (А. В. Карпов). Методика містить питання-твердження, які учасникам опитування пропонувалося оцінити за такими критеріями: «абсолютно неправильно» (1 бал), «неправильно» (2 бали), «скоріше неправильно» (3 бали), «не знаю» (4 бали), «скоріше правильно» (5 балів), «правильно» (6 балів), «повністю правильно» (7 балів). За результатами діагностики на основі методики можна визначити високий, середній і низький рівні рефлексивності респондентів.

Рефлексивність – це інтегративна властивість, що містить особистісну рефлексію та рефлектування як певний стан. Дослідники виділяють інтропсихічну рефлексію (здатність до самосприйняття змісту власної психіки та його аналізу) та інтерпсихічну рефлексію (здатність до розуміння психіки інших людей, побудована на розвитку механізмів проєкції, ідентифікації і емпатії). Визначеними психологічними компонентами

забезпечується ефективність взаємодії. Так, процес самоотождення з іншою людиною та групою на основі емоційного зв'язку, прийняття норм, цінностей та зразків поведінки інших залежить від розвитку компонентів ідентифікації. Специфічним засобом пізнання особистості іншого, «проникнення» у світ переживань, здатність до емоційного відгуку є такий психологічний феномен, як емпатія. Розвиток емпатії та розвиток саморефлексії особистості взаємопов'язані. Визначені компоненти становлять основу професійної діяльності майбутніх психологів. Рефлексивність людини – це комплексна характеристика рефлексії особистості, її здобуток, розвиток інтро- і інтерпсихічного компонентів рефлексії [5, с. 75–76]. Відповідно, здатність об'єктивного самооцінювання загальних та спеціальних компетентностей майбутніми психологами взаємопов'язана з рівнем розвитку рефлексивності студентів.

У дослідженні брали участь студенти IV курсу денної та заочної форм навчання СумДПУ імені А. С. Макаренка – майбутні психологи, які в VII семестрі вивчали дисципліну «Психологія освіти» та проходили виробничу психодіагностичну практику. У результаті дослідження визначено таке. У 42 % студентів високий рівень рефлексивності, у 58 % – середній. Таким чином, у більшості майбутніх психологів здатність до самосприйняття змісту власної психіки та його аналізу, здатність до розуміння інших людей, побудована на розвитку механізмів перцепції, – на високому рівні розвитку.

Дослідження самооцінки компетентностей майбутніх практичних психологів під час вивчення дисципліни «Психологія освіти», визначених указаною освітньо-професійною програмою, було проведено за допомогою анкети-опитувальника: студентам було запропоновано дати оцінку загальним та спеціальним компетентностям, визначеним для дисципліни «Психологія освіти» освітньо-професійною програмою за 10-бальною шкалою (1 бал – мінімальне значення, 10 балів – максимальне значення).

Результати самоаналізу й оцінок загальних компетентностей, визначених для дисципліни «Психологія освіти», свідчать про те, що 84 % оцінили на високому рівні, 16 % – на задовільному здатність застосування психологічних знань у практичних ситуаціях. Щодо самооцінки студентами навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій під час виконання завдань професійної діяльності, то на високому рівні вказані компетентності оцінили 100 % студентів. Уважаємо, що високі показники самооцінки студентами цієї компетентно-

сті пов'язані з активним упровадженням в освітній процес інтерактивних методів навчання, зокрема виконання майбутніми психологами індивідуальних та групових навчально-дослідних завдань із підготовки моделей просвітницьких та профілактичних заходів, проектів щодо проблемних питань сучасної психології, презентація здобутків яких проходить із використанням комп'ютерної графіки та відео.

Здатність генерувати нові ідеї, що пов'язано з розвитком креативності, на високому рівні відзначили 79 % студентів, а на задовільному рівні оцінили ці вміння 21 % опитаних. Відповідно до представлених даних самооцінки майбутніми психологами вказаної компетентності, доречним вважаємо зазначити таке. Згідно з дослідженнями Н. О. Маркіної, рефлексивність є тією інтегральною психічною властивістю, що дає змогу людині «керувати» розвитком власних «мислєдіяльних» здібностей, до яких відноситься і креативність [5, с. 76]. Креативність пов'язана з такою психологічною властивістю особистості, як пластичність, і забезпечує швидкість соціально-психологічної адаптації та вироблення навичок конструктивної взаємодії, що є однією з умов ефективного виконання завдань професійної діяльності психологів.

Оцінка спеціальних компетентностей майбутніми психологами така. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом сучасної психології 84 % студентів оцінили на високому рівні, а на задовільному – 16 % опитаних. Також, 95 % студентів оцінили здатність самостійного збору та критичного опрацювання, аналізу та узагальнення психологічної інформації з різних джерел на високому і 5 % – на задовільному рівні. Здійснення просвітницької та психо-профілактичної роботи як спеціальної компетентності на високому рівні визначили 84 % опитаних і 16 % – на задовільному. Оцінка студентами здатності дотримуватися норм професійної етики така: 100 % студентів майбутніх психологів оцінили цю компетентність на високому рівні.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті дослідження самооцінки загальних та спеціальних компетентностей майбутніх психологів під час вивчення навчальної дисципліни «Психологічна просвіта», передбачуваних освітньо-професійною програмою, визначено таке. Більшість опитаних оцінила компетентності майбутньої професійної діяльності на високому рівні. Також у 42 % студентів високий і у 58 % середній показник рефлексивності.

Упровадження в процес вивчення студентами складників навчальної дисци-

пліни «Психологічна просвіта» інтерактивних методів навчання, зокрема «мозкового штурму», роботи в групах, методу проєктів, та виконання такого завдання самостійної роботи, як розроблення моделей просвітницьких заходів у закладах освіти, позначається на ефективності формування компетентностей майбутніх практичних психологів. Відповідно до результатів дослідження вважаємо за необхідне активізацію роботи щодо можливостей здійснення аналізу студентами наукових праць представників сучасного психологічного товариства різного кола актуальних проблем і публічної презентації аналітичних надбань у формі диспутів, обговорення в проблемних групах, у ході роботи «круглих столів». Також доцільною є активізація впровадження методу проєктів у процес вивчення майбутніми психологами навчальної дисципліни «Психологічна просвіта».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойчук Ю. Д. Научно-исследовательская деятельность студентов технического вуза как педагогическое условие формирования профессиональной компетентности. *Вестник ХНДУ*. 2013. Вип. 60. С. 7–11.
2. Григоренко Т. В. Формування професійних компетентностей у психолога (спеціального, клінічного) у процесі навчання : дис. ... докт. філософії : 016 ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 237 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/Doctor_filosofii/Diser/Grigorenko_1304.pdf (дата звернення: 17.01.2023).
3. Здоровець Т. Г. Професійна компетентність майбутніх практичних психологів у контексті екологічної психології. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 20. Ч. 1. С. 154–158.
4. Кайріс О. Д. Студентська група як чинник набуття професійної компетентності. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів* : монографія / за наук. ред. О. М. Лозової. Вінниця : 4 Вiндрук, 2014. С. 67–76.
5. Кузікова С. Б., Пухно С. В. Конфліктність майбутніх педагогів як психологічна проблема. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 1 (15). С. 72–78.
6. Левинська І. Б. Структура професійної компетентності майбутнього психолога: теоретичний зарумовний досвід. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. Т. 188. С. 27–32.
7. Олійник О. О., Коляда А. М. Формування загальних компетентностей майбутніх психологів в умовах дистанційного навчання. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти* : зб. матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю, м. Київ, 31 березня 2021 р. Київ : НУБіП України, 2021. С. 29–31.
8. Перегончук Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів у сучасному освітньому просторі. *Наука і освіта*. 2016. № 11. С. 49–55.
9. Подшивайлова Л. І., Подшивайлов М. М. Компетентнісні виміри професії психолога. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів* : монографія / за наук. ред. О. М. Лозової. Вінниця : 4 Вiндрук, 2014. С. 12–32.
10. Проценко І. Аналіз проблеми формування професійної компетентності вчителя нової української школи. *Інноватика у вихованні*. 2021. Вип. 13. Т. 1. С. 184–191.
11. Сапожнікова Є. М. Психологічні особливості формування професійної самосвідомості майбутнього психолога в освітньому просторі. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти* : зб. матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю, м. Київ, 31 березня 2021 р. Київ : НУБіП України, 2021. С. 18–19.
12. Собченко Т. Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах змішаного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 282–287.
13. Улітіна К. А. Теоретичний аналіз проблеми формування професійної компетентності майбутніх психологів. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти* : зб. матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю, м. Київ, 31 березня 2021 р. Київ : НУБіП України, 2021. С. 35–37.
14. Яцина О. Ф. Самостійна робота студентів як умова формування професійної компетентності майбутніх психологів. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти* : зб. матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю, м. Київ, 31 березня 2021 р. Київ : НУБіП України, 2021. С. 23–26.